

TÜRK HALK HİKÂYELERİNDEKİ ARA SÖZLER ÜZERİNE YAPISAL BİR İNCELEME*

A Structural Analysis on Digressions in Turkish Minstrel Stories

Hüseyin AKSOY**

Meliha YEŞİLBAĞ***

Öz

Bu çalışmanın konusu Türk halk hikâyelerinde ara sözlere aittir. Ara sözler anlatının olay örgüsü içerisinde, çoğunlukla hazırlık ve sonuç epizotlarında olmakla birlikte anlatının herhangi bir yerinde karşımıza çıkabilen bir anlatı unsurudur. Ara sözler; anlatıcının kendini daha iyi açıklama ihtiyacına hizmet eden, dinleyici/okuyucunun bilmediğini düşündüğü bir kelime ya da kelime grubunu açıklayan, bu sayede anlatıyı bulunduğu çevre ve şarta uygun hale getiren en önemli yapılardan biridir. Pek çok farklı anlatı türünde karşımıza çıkan ara sözler, anlatıcı tipi ve türün özelliklerinden dolayı en çok halk hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Ara sözleri merkeze alan bu çalışmada halk hikâyesi örnekleme bu sebeple seçilmiştir. Çalışmanın sınırlılığını Mevlüt İhsani, Şeref Taşlıova, Şevki Halıcı'dan derlenen ve TDK tarafından yayımlanan toplam 47 halk hikâyesi oluşturmaktadır. Bu hikâyedeki ara sözler tespit edilirken halk hikâyelerindeki ara sözlerin saptanması amacıyla hikâyeler içerisine sonradan dâhil olan yapıların ara söz niteliği taşıyıp taşımadığı dikkate alınarak ara sözler belirlenmiştir. Üç farklı anlatıcının da epizotlarda kullandıkları ara söz sayıları grafik üzerinde yüzdelik dilimlerde gösterilmiştir. Sonrasında bu hikâyelerdeki ara sözler tasnif edilmiştir. Halk hikâyelerinin tasnifi aşamasında temel olarak İlhan Başgöz'ün üç başlığa ayırdığı sınıflandırma esas alınmıştır. Tespit edilen ara sözlerin özellikleri ve çeşitli araştırmacıların görüşleri dikkate alınarak sınıflandırmada bazı değişikliklere gidilmiştir. Yapılan bu tasnif "açıklayıcı ve/veya tanımlayıcı ara sözler" ve "görüş, yorum ve eleştiri ara sözleri" şeklinde iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklara ara sözlerin içerik ve işlev özelliklerine göre alt başlıklar eklenmiştir. Aynı zamanda tespit edilen ara sözlerin; dil ve anlatımı, içeriği ve işlevleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ara söz, Halk hikâyesi, Şevki Halıcı, Şeref Taşlıova, Mevlüt İhsani.

Abstract

The subject of this study is digressions in Turkish minstrel stories. Digressions can appear anywhere in the narrative. Digressions are one of the most important structures that explain expressions the narrator thinks the listener/reader does not know, thus adapting the narrative to its environment and condition. Digressions, which we encounter in many different narrative types, are most common in minstrel stories due to the characteristics of the narrator type and genre. This is why the minstrel story sample, which focuses on digressions, was chosen for this study. The scope of the study consists of 47 minstrel stories published by TDK and compiled by Mevlüt İhsani, Şevki Halıcı, and Şeref Taşlıova. While determining the digressions in this story, these structures were determined by considering whether the digressions in the minstrel story were considered digressions or not. The graph shows the number of digressions used in the episodes as percentages. Afterward, the digressions in these stories were classified. In the classification of minstrel stories, the classification that İlhan Başgöz divided into three headings

* Bu çalışma "Türk Halk Hikâyelerinde Ara Sözler (Mevlüt İhsani, Şeref Taşlıova, Şevki Halıcı Anlatmaları Örneği) (2024)" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr. Hüseyin Aksoy, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, akshuseyin@gmail.com ORCID: 0000-0002-1002-1302.

*** Bilim Uzmanı, Meliha Yeşilbağ, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, yesilbagmeliha5@gmail.com ORCID: 0000-0002-8767-263X.

was taken as a basis. Some changes were made in the classification, taking into account the characteristics of the identified digressions and the opinions of various researchers. This classification consists of two main headings: “explanatory and/or define digressions” and “opinion, comment and criticism digressions”. Subheadings have been added to these headings according to the content and functional characteristics of the digressions. At the same time, the various characteristics of the identified digressions were determined.

Keywords: Digression, minstrel story, Şeref Taşlıova, Mevlüt İhsani, Şevki Halıcı.

Extended Summary

Digressions consist of words, word groups or sentences that the narrator expresses outside the main plot but in connection with the main plot. At the same time, this structure is one of the important elements that add dynamism to the narratives. In addition to this structural effect on the narrative, digressions also carry all kinds of traces of the society in which they are told. In these respects, determining the digression is of great importance. Digressions are included in the content of many folk narratives such as fairy tales, legends and epics. We determined our limitations in this way because conducting our study through Turkish minstrel story would allow us to make different results and evaluations. Because minstrel story are texts closer to real life. For this reason, the minstrel storyteller finds a more comfortable environment to express himself. This enables more diverse and more digressions to emerge. By identifying the digression, cultural elements will emerge. Additionally, examining digressions in terms of aspects such as language, expression, content, and function will reveal their structure. At the same time, classifying the digressions identified in the stories will ensure that the digressions are in a systematic order. This will facilitate future work. For this reason, digressions were examined from every aspect in this study.

In the classification of the digression, İlhan Başgöz’s classification into three headings was used as the basis. Changes were made according to the nature of the digressions identified in this classification. Suggestions of other researchers were also taken into consideration in the classification. Since no digressions matched Başgöz’s “personal reproof and confession” category, this title was removed from the classification. Ultimately, the classification of digressions consists of two headings: “explanatory and/or define digressions” and “opinion, comment and criticism digressions”. A total of eleven subheadings have been added to the “explanatory/define digressions” heading according to various features of digressions. A total of five subheadings have been added to the digressions title containing “opinion, comment and criticism”.

In the study, the intensity of the use of digressions in the parts of the stories of three different narrators was compared. The digression usage rates of the narrators are shown in separate graphs. According to these graphs, it has been determined that the narrators use digressions almost at the same intensity in most episodes. The sections in the story where there is a significant difference in the use of digressions have been interpreted. Possibilities that may cause these differences are discussed. As a result of this study, it was concluded that digressions carry various cultural elements, keep the narrative alive, and can direct the narrative, at least partially. In the stories we cover, especially the region where the stories take place; It includes historical, geographical and herbal information, customs and traditions, minstrel story and minstrel tradition. This study is limited to a total of 47 minstrel stories by three storytellers. Studies conducted on different genres and more stories will enable different classifications to

emerge. Especially a context-centered research will take studies on digressions to a further level.

Giriş

Kültürel unsurlar, pek çok şekilde günümüze kadar aktararak ulaşmıştır. Bu unsurlar sosyal yaşam yoluyla aktarılabilirdiği gibi edebi metinler vasıtasıyla da aktarılmaktadır. Edebi metinlerden, halk anlatmaları içeriğinde buldukları zengin mesajlarla kültürel unsurların taşınmasında ulusal ve evrensel bir kaynaktır (Bars, 2017: 217). Bu anlatmalar içeriğindeki kültürel unsurlar olay kurgusunun içeriğine yerleştirilmiş olmasının yanı sıra anlatıcının, olay örgüsü dışında icra sırasında söylediği, ara sözler mahiyetinde de fazlasıyla yer almaktadır.

Halk anlatıları içerisinde yer alan ara sözler bir yörenin; giyim-kuşam, kullandığı araç ve gereç, inanç, âdet, gelenek ve görenek gibi maddi ve manevi kültürel unsurlarını içerisinde barındırır. Aynı zamanda ara sözler, bir milletin olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini de yansıtır. Bu anlamda ara sözlerin tespit edilmesi bir bölgenin sosyokültürel öğelerini ortaya çıkarması bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Ara söz terimi: “istidrat, uzatı, haşiye metin, ara sözcük” (Sılay, 1991; Aktulum, 2004; Bayat, 2011; Dağlı, 2023) gibi isimlerle karşımıza çıksa da çalışmamızda bu kavram ara söz adıyla kullanılmıştır. Genel anlamda ara söz, anlatıcının çoğunlukla ana metinle bağlantı kurarak kendini ifade ettiği ve anlatının herhangi bir yerinde ortaya çıkabilen bir yapıdır. Bu yapıya, halk hikâyeleri üzerinden bakmak daha çeşitli ve fazla ara sözün ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Nitekim âşıklar, toplumsal değerlerin yaşatılmasını, aktarılmasını kendine görev edinmiş ve profesyonel anlatıcılar olduklarından, anlatılarda daha fazla ve farklı nitelikte ara söz barındırma ihtimalleri de yüksektir. Bu nedenle âşıklar tarafından anlatılan halk hikâyeleri örneklem olarak seçilmiştir. Ara sözün oluşmasını, çeşitlenmesini dinleyici, zaman ve mekân gibi unsurlar doğrudan etkilediği için de derleme halk hikâyeleri seçilmiştir. Kapsamımız Mevlüt İhsani, Şeref Taşlıova, Şevki Halıcı’dan derlenen ve TDK tarafından yayımlanan toplam 47 halk hikâyesinden oluşmaktadır.

Ara sözleri tespit etmek ve devamında bu ara sözleri kendi içinde bir tasnife tabi tutmak konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalara bir bakış açısı kazandıracaktır. Bu çalışmada ara sözlerin tespiti ve tasnifi hususunun dışında ara sözleri oluşturan anlatıcıların ara sözlerin teşekkül etmesindeki rolü ve kapsamımızdaki üç farklı anlatıcının hikâyelerin epizotlarındaki ara söz kullanım oranları irdelenmiştir. Bahsi geçen bu incelemeyle ara sözü merkeze alan çalışmalara bir inceleme modeli sunmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu makalede ara sözün; dil ve anlatımı, içeriği, işlevi gibi hususlarından da bahsedilerek ara sözün yapısı ortaya konmuştur.

Ara sözü daha iyi anlayabilmek adına çeşitli araştırmacıların ara sözü nasıl tanımladıkları ve araştırmacıların ara sözle ilgili görüşlerine yer verilecektir. Sonrasında ise tespit ettiğimiz ara sözlerin niteliklerinden de hareketle bir tanım ortaya konulacaktır.

1. Ara Söz Nedir?

Ara söz terimi TDK Türkçe Sözlükte: “birleşik veya yalın cümlelerde anlamı biraz daha açıklamak, gereksinim duyulan bir anlamı eklemek veya anlatıma zenginlik katmak için araya

giren iki virgül veya iki kısa çizgi içinde verilen cümle, ara tümce” (2010: 141) olarak tanımlanmaktadır.

Ara söz araştırmacılar tarafından da cümlelerin herhangi bir yerinde bulunan doğrudan cümlelerin oluşmasında bir etkisi olmayan, cümleden çıkarıldığında da anlamda bir eksiklik oluşturmayan yardımcı öge (Korkmaz, 2003: 55; Çakır, 2013: 160; Karahan, 2017: 36-37) veya çoğunlukla cümle dışı unsur (Bayat, 2011: 6; Ergin, 2012: 401; Özdemir, 2017: 139) olarak değerlendirilmektedir.

Genel tanımlardan farklı olarak Norman Austin, ara sözün anlatıcı tarafından bilerek ortaya çıkarıldığını, okurların ara söz sayesinde daha fazla bilgi sahibi olduğunu, efsane ve mit gibi türlerin de ana kurgu dışında metne dâhil olduğunu (1966: 297-298) vurgular. Paul M. Curtis ise ara sözün gelişigüzel meydana getirilmiş bir yapı olmadığını, bir ara verme, duraklama adı altında muhatabına ana metin dışında fazladan bilgiler veren bir yapı (1993: 21) olduğunu ifade eder. Michal Urbanowicz de çalışmasında ara sözün işlevine vurgu yaparak ara sözün anlatı metinlerinin arka planını diri tutarak anlatmalardaki karakterlerin hayatıyla ilgili çeşitli bilgiler verdiğini (2013: 214) dile getirir.

Folklor araştırmacılarına göre ara sözün pek çok varoluş sebebi ve işlevi bulunmaktadır. Ara sözler kimi zaman anlatıcıların anlatılarından bağımsız olarak ifade ettikleri duygu ve düşüncelerini açığa çıkaran kültürlerarası halkbilimi olayı (Kılınç, 2006: 403) kimi zaman, bir anlatının çeşitli sebeplerle sekteye uğraması sonucunda oluşan yan metinler (Duman, 2019: 19) kimi zaman, anlatıcının metinle ilgili bir açıklama yapma gereği duyduğunda kullandığı anlatım tekniği (Karagöz, 2022: 57) kimi zamansa sözlü kültürün oluşturduğu retorik (Akyüz, 2012: 381) olarak tanımlanmaktadır. Bunun dışında Kubilay Aktulum, çalışmasının “Anlatıda Uzatı” başlığında, Latince digressio sözcüğünden türeyen uzatının “uzaklaşma”, “yoldan çıkma”, “doğru yoldan ayrılma” gibi anlamlara geldiğini ifade ederek bu terimi şu şekilde tanımlar: “Çoğunlukla bir metinde yer almaması gereken, metnin düzenini bozan, onu dönüşüme uğratan bir parça; ana söylemin dışında bir söylem, ana söylemden saptıran, metnin çizgiselliğini kesen parazit bir kesit olarak görülür ve tanımlanır” (2004: 90).

Ara sözün daha geniş anlamıyla ne ifade ettiğini İlhan Başgöz’ün tanımında bulmak mümkündür. Başgöz’e göre: “Anlatıcının fikri ufuklarını ve şahsi bağlamını icranın içine yerleştirmesi bir ara sözdür. Ara söz; atasözü, fıkra, efsane, halk şiiri ve yazılı ve sözlü kaynaklardan alıntılar gibi geleneksel halk bilgisi türlerinin icra içine dâhil edilmesinden oluşur.” Başgöz, aynı zamanda bir hikâyede anlatılmak istenen düşüncenin ara söz vasıtasıyla daha iyi ifade edildiğini (2001: 88-89) dile getirmiştir.

Yukarıdaki tanımlara baktığımızda daha çok ara sözün işlevine, var oluş sebebine ya da içeriğine odaklanıldığı görülmüştür. Yapılan her tanımın kendi içerisinde tutarlı olduğunu söylemekle birlikte, ara sözü bir edebi tür olarak görmesek de edebi tür tanımlanırken kullanılan; “içerik”, “şekil-yapı”, “yaratım, icra ve aktarım” ve “işlev” gibi özelliklerden oluşan Metin Ekici’nin tür tanımından (2019: 134) hareketle bir tanımlama yapmamız mümkündür:

“Ara sözler; yazılı veya sözlü anlatılarda profesyonel ya da amatör bir anlatıcı tarafından söylenen/yazılan, çoğunlukla mensur ancak manzum şekillerinin de görüldüğü, anlatıcının belleğindeki siyasi, toplumsal ve ekonomik olayları; efsane, atasözü, deyim, fıkra gibi sözlü ve

yazılı anlatıları ve aynı zamanda halk hikâyesinin; karavelli, duvak kapama, sersuhane gibi kısımlarını da içeren; dinleyenleri/okuyanları bilgilendirme, nasihat verme ve anlatıyı güncelleştirme gibi işlevlere sahip olan ve sözlü kültürden derlenen metinlerde kendisine daha çok yer bulan bir anlatı unsurudur.”

Ara sözlerle ilgili halk anlatıları bağlamında çeşitli tasnifler ortaya konulmuştur. Bu tasnifler kendisinden sonra yapılacak olan çalışmalara yol gösterici mahiyettedir. Öncelikle halk anlatıları üzerine yapılan ara söz tasniflerine genel hatlarıyla değinilecek sonrasında tespit ettiğimiz ara sözlerden hareketle bir tasnif ortaya konulacaktır.

2. Ara Sözlerin Tasnifi

Türk halk anlatıları üzerinde ara sözlerle ilgili ilk sınıflandırmayı yapan Başgöz’ün tasnifi kendisinden sonraki araştırmacılara bir kaynak oluşturmuştur. Bu tasnif metinler üzerinde aynen kullanıldığı gibi¹ tasnife çeşitli eklemeler ya da çıkarmalar yapılarak da kullanılmıştır. Başgöz’ün tasnifi üç gruba ayrılmıştır. Başgöz, bu gruplar arasındaki ara sözlerin kesin sınırlarla ayıramayacağını, bir grubun içeriğinde yer alan ara sözün, diğer grupta da yer alabileceğini dile getirir. Başka bir deyişle açıklama içeren bir ara sözün içerisinde, anlatıcının görüş, yorum ya da eleştirisini içeren ifadeler de yer alabilir. Aynı şekilde görüş, yorum ve eleştiri içeren bir ifadenin içeriğinde bilgilendirme işlevli ara sözler de bulunabilir.

Başgöz’ün tasnifi şu şekildedir: “1. Açıklayıcı ve öğretici, 2. Görüş, yorum ve eleştiriyle ilgili, 3. Şahsi serzeniş ve itiraf” (2003: 90-91). Ara sözlerle ilgili yapılan bazı çalışmalarda tasniflerde halk anlatılarındaki ara sözlerin niteliğine göre tasnifte çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, Nerin Yayın çalışmasında ara sözleri: “1. Açıklayıcı, Bilgi Verici Ara Sözler: 2. Uyarı ve Eleştiriler ve 3. Tasvirler” (2007: 263-286) olarak üç gruba ayırmıştır. Yayın ayrıca bu başlıklara ara sözlerin içerik özelliklerine çeşitli alt başlıklar eklemiştir. Çiğdem Akyüz Öztokmak ise Bağış Destanında yer alan ara sözleri destanın zaman katmanları vasıtasıyla incelemiştir. Zamansal tasvirleri: “Aktüel Zaman Tasvirleri” ve “Destancı Zamanı Tasvirleri” olarak iki kısma ayırmıştır. Destancı zamanı tasvirlerini ise iki madde altında incelemiştir. Bunlar: “Olaylar Arasında Geçiş Sağlayan Ara Sözler” ve “Yorum ve Eleştiri İçeren Ara Sözler” (2012: 4-11) şeklindedir.

Işıl Altun halk hikâyelerini ara söz bağlamında incelediği çalışmasında oluşturduğu tasnifini işlevsel ve biçimsel sapsmalar olarak iki gruba ayırmıştır: “1. İşlevsel Sapsmalar; Açıklayıcı/Öğretici Sapsmalar ve Yorum/Eleştiri İfade Eden Sapsmalar, 2. Biçimsel Sapsmalar: Yöresel Ağız, Kelime Üretimi ve Kelime Kadrosu ve Söz Dizimi Sapsmaları” (2014:114-121).

Mustafa Sargın, Tokat Masalları üzerine yaptığı incelemesinde Başgöz’ün üç başlıklı tasnifine, “Hazırlayıcı ve Hatırlatıcı Ara Sözler” ve “Mekân ve Şahıs Özdeşleştirme Ara Sözleri” (2018: 58) kategorilerini de ekleyerek toplamda beş başlıktan oluşan bir tasnif oluşturmuştur. Erkan Karagöz Tatar ve Başkurt masallarındaki ara sözleri incelediği çalışmasında ise ara sözleri “Geçiş Yapan Ara Sözler” ve “Açıklama Yapan Ara Sözler” (2022: 62) şeklinde iki ana başlıkta toplamıştır. Bu başlıklara ara sözlerin işlev ve içeriklerine göre alt başlıklar eklemiştir.

Yukarıdaki çalışmalardan da görüldüğü üzere tasnifler ara sözün niteliğine göre çeşitlenmiş veya değişmiş olsa da birbirinden çok da farklı değildir.² Bu sebeple çalışmamızda

¹ Bu çalışmalar için ayrıca bkz. (Türkmen, 1998; Aydın, 2011; Karakaş, 2014; Özdemir, 2017).

² Bu çalışmalar için ayrıca bkz. (N. Karagöz, 2006; Kılınç, 2006; Önkol, 2015; Dağlı, 2023)

yeni bir tasnife ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca karşılık olarak önceki tasnifler aracılığıyla oluşturduğumuz yeni tasnifi şu şekilde açıklayabiliriz.

Çalışmamızda Başgöz'ün tasnifi temel alınmıştır. Ancak tespit ettiğimiz ara sözlerin niteliğine göre bu tasnif yeniden geliştirilmiştir. Örnekte Başgöz'ün tasnifindeki “şahsi serzeniş ve itiraf” niteliğindeki ara sözlere rastlanılmadığından bu başlık tasnif dışı bırakılmıştır. Açıklayıcı ve öğretici ara sözler başlığı ise Mustafa Duman'ın çalışmasında ifade ettiği gibi başlıklandırmadan kaynaklı ara sözlerin saptanmasında bir karışıklığa yol açmaktadır. Duman'ın görüşüne göre açıklayıcı ve öğretici olma üslup/tarz ile ilgiliyken görüş, yorum ve eleştiri ise içerik/konuyla ilgilidir. Bir ara sözün içerik/konu veya üslup/tarz ile ilgili olup olmadığı ara sözün kendisine veya bağlama bakılarak anlaşılabilir fakat Duman, bu problemin “açıklayıcı ve öğretici” başlığı yerine “tanımlayıcı” başlığının kullanılmasıyla çözülebileceğini (2019: 25) ifade eder. Duman'ın bu görüşünü dikkate almakla birlikte saptadığımız ara sözlerin kullanacağımız başlıkta sadece tanımlayıcı ifadesinin yer almasının kapsayıcı bir başlık olamayacağından ve aynı zamanda tespit edilen ara sözlerde açıklayıcı içerikli yapıların da olmasından dolayı Başgöz'ün “açıklayıcı ve öğretici” olarak adlandırdığı ilk kategorisinin başlığı “açıklayıcı ve/veya tanımlayıcı” olarak değiştirilmiştir. Buna göre oluşturduğumuz tasnif: “1.Açıklayıcı ve/veya Tanımlayıcı Ara Sözler” ve “2. Görüş, Yorum ve Eleştiri Ara Sözleri” olarak şekillenmiştir. Bu iki ana başlığa ara sözlerin işlevleri ve içerik özelliklerine göre alt başlıklar eklenmiştir.

“Açıklayıcı/tanımlayıcı ara sözler” kategorisinin alt başlıklarına geçmeden önce bu başlık altında değerlendirilen ara sözlerin taşıdığı koşullar ve hikâyelerdeki niteliklerinden bahsetmemiz faydalı olacaktır.

Açıklayıcı kelimesi *Güncel Türkçe Sözlükte* iki anlamıyla karşımıza çıkmıştır: “1. Bir sorunu gerekli açıklığa kavuşturan. 2. Kendinden önce gelen kelimeyi belirten, açıklayan (kelime veya kelimeler)” (URL-1). Tanımlamak teriminin tanımı ise: “Bir kavramın niteliklerini eksiksiz olarak belirtmek ve açıklamak; tarif etmek” (URL-2) şeklindedir. Saptadığımız ara sözler bu iki kavramın anlamını da karşılamaktadır.

Öncelikle bu sınıftaki ara sözler; görüş, yorum ve eleştiri içeren ara söz sınıfından sayısal olarak daha fazla yer tutmaktadır. Bu sınıftaki ara sözler, genel anlamda anlatıcının dinleyici tarafından anlaşılmadığını düşündüğü yerlerde araya girmesiyle oluşmuştur. Örneğin anlatıcı bir kelime veya kelime grubunu açıklamak için anlatıya şu şekilde ara vermiştir: “Tapdık'ın manası bulduk demek. Bulduk, tapdık” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 166). Yine bilgi verme mahiyetinde anlatıcı olay örgüsünün akışına göre bir geleneği dinleyicilerle paylaşmıştır:

O zaman bir âdet vardı. Bir eve misafir geldiği zaman, ilk önce şerbet ikram edilirdi. Özellikle, devlet büyüklerine, padişah tarafından gönderilen adamlara şerbet verilir. Eğer, gelen adamlar şerbeti içerlerse, o evdekilere herhangi bir kötülük, herhangi bir zulüm edilmeyeceğine işaretti. Yoook, şerbeti içmezlerse, anlarlardı ki bizim sülalemizi kesecekler (Türkmen vd., 2008: 109).

Anlatıcının unutulmuş veya kayıt altına alınmazsa gelecekte unutulması muhtemel olan bu gelenek ve görenekleri olay örgüsü dışında dinleyicilerle paylaşması oldukça kıymetlidir. Bir başka başlıkta değerlendirdiğimiz ara söz çeşidi, anlatıcının âşıklık veya halk hikâyesi geleneğiyle ilgili bilgi vermesiyle oluşmuştur:

Efendim âşıklarda böyle âdetti. Bu söylediğim Erzurum divanısidi. Erzurum divanısinden sonra bizim Gars, Azeri divanilerinden bir divani. Ondan sonra

bir tecnis. Bu bizim âşihların ananesi budur. Ondan sora, garaçi makamı var. Bunnarın heresinden iki gıta söyledikten sora hikâyeye geçecem (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 195-196).

Anlatıcılar okuyucuyu daha fazla bilgilendirmek ve olaylara açıklık getirmek adına hikâyelerde adı geçen coğrafi ve tarihî mekân, olay ya da şahsiyetlerle ilgili şu şekilde açıklamalar yapmışlardır: “O zaman Tiflis şehri, Azerbaycan’ın çoh şeyleri hep İran’ın elindeydi. Şah Abbas zamanında Gürcistan bile İran’ın elindeydi. Derbent, Gürcistan” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 22). “Derler ki eskiden padişahların kapılarında iki taş olurmuş. Birisi elçi taşı, birisi de dilek taşı” (Türkmen vd., 2008: 139).

Anlatıcılar bazen de anlatılan hikâyelerdeki olaylar veya karakterlerle ilgili daha fazla bilgi veren, hikâyedeki olay örgüsüyle daha bütüncül yapıda ara sözler meydana getirmişlerdir. Örneğin Şeref Taşlıova bir hikâyesinde “Çünkü Hamit Han şehirden ayrılırken Arap atlarını, sülalesinden kalan atını da Salih Bezirgân’a vermişti” (Türkmen vd., 2008: 79) diyerek hikâyede geçen bir olayla ilgili hatırlatma yapmıştır. Şevki Halıcı da hikâyesinde geçen bir karakterle ilgili okuyucuyu bilgilendirmiştir: “Neneler iki türlüdür. Bunu birkaç defa söyledim. Nene var iman guran sahibi osun, nene var yılan vuran sahibi osun. Bu nene iman Guran sahibiydi. Yani iyi nene” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 205).

Anlatıcılar, kimi zaman da hikâyelerini anlatmaya başladığına veya anlatı tamamlandığına dair telkinlerde bulunmuşlardır. Bu söylemler tasnifin bir diğer başlığını oluşturmuştur. Hikâyeye başlamadan önce: “Evet, aziz dostlar! Burada bir mevzu anlatmış olacağız. Bazı hikâyeler vardır, gönül üzerinedir. Bazı hikâyeler de vardır ki, hayatın endişelerini yani kaderin çileleri ile ezilen kişileri hikâye etmişlerdir bizden öncekiler” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 164) diyerek dinleyicinin dikkatinin toplanmasını sağlamışlardır. Hikâye tamamlandıktan sonra ise: “Bu hikâye bitdi. Orda tamamlandı. Fakat bir muhannes geldi ahlıma. Bu da düğünneri ossun” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 609) gibi ifadelerle hikâyenin tamamlandığını haber vermişler, dinleyiciye ve hikâye kahramanlarına dua etmişlerdir.

Anlatıcılar, bir epizottan başka bir epizota geçerken veya söyleyecekleri şiirin ne olduğunu ifade etmek için bazı zamanlar geçiş niteliğinde ara sözler dile getirmişlerdir: “Bahalım ki Şenlik ile de birkaç kıta birbirine karşılaşmaları var. Ben burada birkaç kıtasını söyleyeceğim. Çünkü o çoktur” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 141). “Bundan sonra hikâyemiz Abbas’nan Peri’nin macerası. Bir arıya gavuşdurup paydos edeciyyik. Ama ilerisini daha söylemeyeceğim” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 124). “Hikâyenin en zulumat yerine geldik” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 560). Anlatıcılar bu nitelikteki ara sözleri; dinleyicinin dikkatini toplamak, anlatının kritik bir noktada olduğunu vurgulamak, anlatıya bir tür ara vermek, dinleyicilerin merakını artırmak gibi amaçlarla söylemiş olabilir.

Anlatıcılar anlattıkları olayları kendi yaşamlarıyla özdeşleştirip bunu aktarmışlar ya da kendi karakterlerinden bahsetmişlerdir. Bu ara sözler karşımıza şu şekilde çıkmıştır: “Öyle Âşih var ki garısı bilmir âşih olduğunu. Aha Zeynep (anlatıcının eşi) bugüne gadar bilmirdi âşih olduğumu. Vallah bilmirdi çaldığımı felan” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 329). Genel itibarıyla anlatıcılar bu kategorideki ifadelerde; yaşadıkları coğrafyanın özelliklerinden, nereli olduklarından, kişiliklerinden ve hikâyelerini çıkardıkları zamandan bahsetmişlerdir.

Her halk hikâyesinde olmasa da anlatıcılar hikâyeyi kimden öğrendiklerini büyük çoğunlukla hikâye anlatımı bittikten sonra ifade etmişlerdir: “Allah rahmet etsin Âşih Müdamî’den ben bu hikâyeyi almışam” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 623). Anlatıcılar bu

sınıftaki ara sözlerde kimi zaman hikâyenin öğrenme sürecini uzun bir şekilde anlatırlarken kimi zamansa sadece hikâyeyi öğrendikleri kişinin ismini zikretmişlerdir.

“Açıklayıcı/tanımlayıcı” ana başlığı altında yer alan ara sözler kendi içerisinde on bir alt başlıkta incelenmiştir. “Geçiş niteliğinde söylenen ara söz” başlığı ara sözün işleviyle ilgiliyken diğer başlıklar ara sözün içerik özellikleriyle ilgilidir. Başlıklar daha çok ara sözün bulunduğu sınıftan daha az ara sözün bulunduğu sınıfa doğru sıralanmıştır. Bu kategoriler şu şekildedir:

1. Tarihi, Coğrafi ve Bitkisel Bilgiler İçeren Ara Sözler
2. Halk Hikâyesi ve Âşıklık Geleneği ile İlgili Ara Sözler
3. Töre, Gelenek ve Görenek ile İlgili Ara Sözler
4. Bir Kelime veya Kelime Grubunun Anlamını Açıklayan Ara Sözler
5. Hikâyenin İçeriği ile İlgili Bilgi Veren Ara Sözler
6. Hikâyelerdeki Şiirlerin Açıklamalarını İçeren Ara Sözler
7. Anlatıcının Kendi Yaşamı ve Kişiliği ile İlgili Bilgi Veren Ara Sözler
8. Hikâyenin Kimden Öğrenildiğini Bildiren Ara Sözler
9. Hikâyeye Giriş Niteliğinde Söylenen Ara Sözler
10. Hikâyenin Tamamlandığını Belirten Ara Sözler
11. Geçiş Niteliğinde Söylenen Ara Sözler

“Görüş, yorum ve eleştiri içeren ara sözler” başlığı altındaki ara sözler anlatıcının; şahsi düşüncelerini, ideolojisini, protestosunu (Başgöz, 2001: 90) toplumsal olaylar karşısındaki duruşunu içermektedir. Anlatıcı, icra ettiği hikâyesinde geçen olaylar, karakterlerle ilgili görüş ve düşüncelerini dile getirebilir. Aynı zamanda anlatıcı, dinleyicinin niteliğine göre de görüşlerini ifade edebilmektedir. Bu başlık altında değerlendirdiğimiz ara sözlerin büyük çoğunluğu anlatıcıların olayın gidişatı hakkında görüşlerini bildirdikleri ve yorum yaptıkları ara sözlerden oluşmaktadır.

Metinlerde anlatıcılar olaylar veya karakterlerle ilgili görüş, yorum veya eleştirilerini şu şekilde dile getirmişlerdir: “Huzura sesleyince Ülker Sultan ne yapabilirdi. Kadere boyun eğmekten başka ne çaresi vardı” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 53). “Ama şimdi burda şehir açıklanmış. Acaba Hindisdan’ın hangi şehriymiş. Bunu demir. Hindisdan diye söylenir. Acaba Delhi şehri mi başka bir şehir mi bu belli değil” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 557). “Eee efendim, dünya malı tatlıdır. Makamlar, mevkiler, koltuklar, saraylar, köşkler, hanlar tatlıdır” (Türkmen vd., 2008: 390). Üç farklı anlatıcının hikâyelerinden alıntılanan örneklerde görüldüğü üzere anlatıcılar, karakter veya olaylar üzerinden görüş veya yorumlarını dile getirmişlerdir. Anlatıcılar görüş ve yorumlarını dile getirmenin yanı sıra dinleyicilere olay ya da karakterle ilgili çeşitli sorular yönelmişler böylelikle dinleyicinin de anlatıya dâhil olmasına olanak sağlamışlardır.

Bunun dışında anlatıcılar geçmişe gitmiş hikâyenin anlatıldığı zamanla geçmişi karşılaştırmışlardır: “O zamanlar Bardız dereleri çok namlı idi. Bakma biz almadıysak da

eskiden daha güzelmiş” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 206). Anlatıcılar, yeri geldiğindeyse hikâyeden de çıkarım yaparak muhataplarına nasihat vermişlerdir:

Bunu bilin ki bir esnaf yerini isim işletir. İsmi kuvvetli kişi yerini işletir. Çocuğunuz olursa tatlı isim koyun ki çocuğunuz halkın arasında üzgün olmasın, sevelsin. Eğer çocuğunuzun ismi sevimli olmazsa halk sevmez. Ne kadar mertebesi yüksek olursa olsun onda bir sevimlilik meydana getirir (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 194).

“Dünyanın en büyük varlığı insanlıktır, en büyük varlığı hürmettir, en büyük varlığı kadir kıymet bilmektir. Ekmeği, sofrası açık olmayan insanın gönlü de açık olmaz” (Türkmen vd., 2008: 415). Anlatıcılar, dinleyicileri bir konuda uyarırken, öğüt verirken dinleyicilerin; yaşını, cinsiyetini, eğitim durumunu gözetirler. Anlatıcılar, ifade ettikleri ara sözlerde onları çoğunlukla iyi huylu olmaya, iyilik yapmaya yönlendirmişlerdir.

Anlatılan hikâyelerde geleneksel Türk aile yapısı hâkimdir. Bununla bağlantılı olarak anlatıcılar hikâyede anlatılan olayın da gidişatına göre aile yaşamı, baba ve annelikle ilgili söylemlerde bulunmuşlardır: “Analar, kızlarına bir şey olmasın diye kendilerini ona siper ederler. Evlatlarının her derdini, sırrını anlamaya çalışırlar” (Türkmen vd., 2008: 409). Daha çok beşerî aşkın işlendiği hikâyelerde, bu temayı yansıtan yine metindeki olaylarla ilgili ara sözler dile getirilmiştir: “Âşk, âşıklık şöyledir. Bir şurada oturdum mu, dışarıda konuşan adamın her hareketine içimden bir fikir geçer. Araba geçti, bir kuş ötüştü. Ona karşı içimden hemen bir duygu doğar” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 76).

“Görüş, yorum ve eleştiri içeren ara sözler” başlığı toplam beş sınıfta toplanmıştır. Diğer kategoride olduğu gibi daha yoğun ara sözlerin bulunduğu sınıftan daha az yoğunluğa doğru bir sıralama yapılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Hikâyenin İçeriğiyle İlgili Yorum Yapan Ara sözler
2. Öğüt İçeren Ara Sözler
3. Geçmişle İlgili Yorum ve Karşılaştırma Yapan Ara Sözler
4. Aile Yaşamı ya da Babalık/Annelik ile İlgili Ara Sözler
5. Âşık Olmak ya da Aşk ile İlgili Ara Sözler

Ara söz; zaman, mekân, dinleyici nitelikleri gibi çeşitli unsurlara göre şekillense de ara sözün oluşması, şekillenmesi, içeriğinin zengin olup olmaması, anlatıcının niteliği ile doğrudan ilgilidir. Bu nedenle ara sözün oluşmasında, kapsamımıza aldığımız Mevlüt İhsani, Şeref Taşlıova ve Şevki Halıcı'nın ara söz kullanımları ayrı ayrı değerlendirilecektir. Ayrıca bu değerlendirmede bahsi geçen anlatıcıların anlattıkları hikâyelerdeki ara sözlerin hikâyelerin epizotlarındaki durumlarını görmek de faydalı olacaktır.

3. Anlatıcı-Anlatı-Bağlam Ekseninde Ara Söz

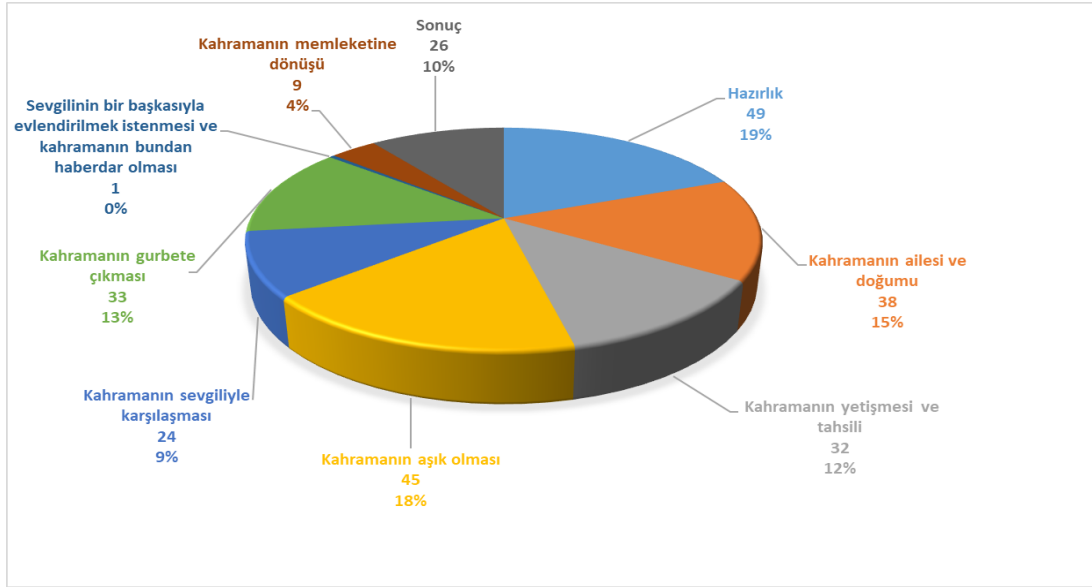
Bir ara sözün oluşmasında anlatının icra edildiği mekân, dinleyici, anlatıcının bilgi birikimi, profesyonelliği ve hafızasının durumu önemli etmenlerdir. Özellikle halk hikâyelerinde bir âşığın yetiştiği âşıklık kolu da ara sözün oluşması ve şekillenmesi kıstasları içerisine girmektedir. Neticede âşık, bağlı olduğu kolun birtakım özelliklerini kendisinden sonrakilere de aktarmaktadır.

Anlatıcılar hikâyelerini anlatmaya başlamadan önce formel dediğimiz bazı kalıp ifadeleri ya da özellikle manzum yapıları vakti geldiğinde anlatmak için zihinlerinde hazırlamış

vaziyettedirler. Bu yapılar kısmen ya da tamamen farklı anlatıcılar tarafından benzerlik gösterebilir. Çünkü özellikle aynı kola mensup âşıklar bir geleneği devam ettirdikleri için âşıklık kolunun temsilcisinin dili ve üslubu, âşığın kullandığı ayakları, âşığa ait ezgileri (Kaya, 1997: 3) birebir dile getirebilirler. Bu parametrelerin dışında anlatıcılar birbirinden tamamen farklı, bağlama da bağlı olarak kendi şahıslarına münhasır ara sözleri ortaya çıkarabilir. Bu da farklı anlatıcıların, anlatının farklı epizotlarında ve farklı yoğunluklarda ara söz kullanabilecekleri sonucunu ortaya çıkaracaktır. Grafıklara geçmeden önce incelememizde kullandığımız epizot yapısından bahsetmemiz faydalı olacaktır.

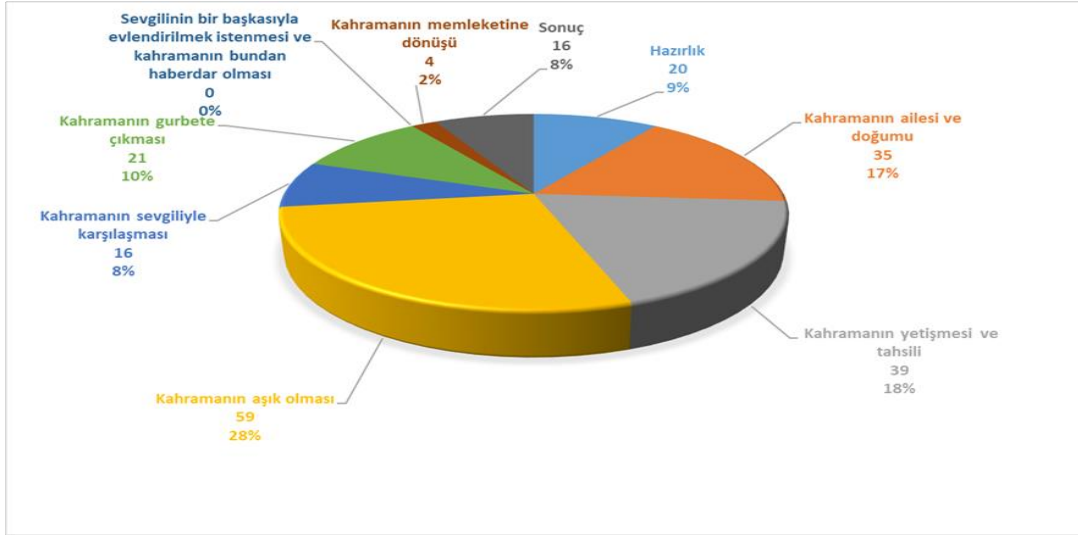
Hikâyelerde Ali Berat Alptekin'in âşk konulu hikâyelere uygulanan ve sekiz başlıktan oluşan epizot yapısı kullanılmıştır. Bu yapıya hikâyeye başlamadan önce söylenen fasılları kapsayan “hazırlık” adlı bir başlık eklenmiştir. Bu epizot yapısı şu şekildedir: “1. Hazırlık, 2. Kahramanın ailesi ve doğumu, 3. Kahramanın yetişmesi ve tahsili, 4. Kahramanın âşık olması, 5. Kahramanın sevgili ile karşılaşması, 6. Kahramanın gurbete çıkması, 7. Sevgilinin bir başkası ile evlendirilmek istenmesi ve kahramanın bunlardan haberdar olması, 8. Kahramanın memleketine dönüşü, 9. Sonuç” (1999: 53-68).

Anlatıcıların hikâyelerinin epizotlarındaki ara söz kullanım oranları aşağıdaki grafikler üzerinden görülmektedir:

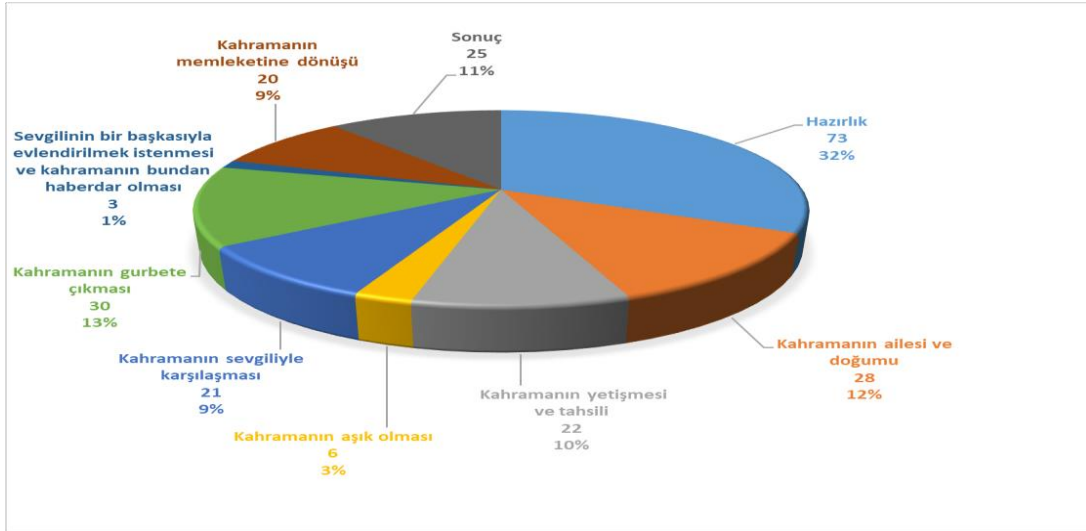
Grafik 1: Âşık Mevlüt İhsani'nin Hikâyelerindeki Epizotlara Göre Ara Söz Dağılımı.

Tabloya göre, Mevlüt İhsani'nin hikâyelerinin hazırlık epizotu; “%19, kahramanın ailesi ve doğumu epizotu %15, kahramanın yetişmesi ve tahsili epizotu %12, kahramanın âşık olması epizotu %18, kahramanın sevgiliyle karşılaşması epizotu %9, kahramanın gurbete çıkması epizotu %13, sevgilinin bir başkası ile evlendirilmek istenmesi ve kahramanın bunlardan haberdar olması epizotu %0, kahramanın memleketine dönüşü epizotu %4, sonuç epizotu %10 oranındadır.” (Yeşilbağ, 2024: 71).

Grafik 2: Âşık Şeref Taşlıova'nın Hikâyelerindeki Epizotlara Göre Ara Söz Dağılımı.

Tabloya göre, Şeref Taşlıova'nın hikâyelerinin hazırlık epizodu; “%9, kahramanın ailesi ve doğumu epizodu %17, kahramanın yetişmesi ve tahsili epizodu %18, kahramanın âşık olması epizodu %28, kahramanın sevgiliyle karşılaşması epizodu %8, kahramanın gurbete çıkması epizodu %10, sevgilinin bir başkası ile evlendirilmek istenmesi ve kahramanın bunlardan haberdar olması epizodu %0, kahramanın memlekete dönüşü epizodu %2, sonuç epizodu %8 oranındadır.” (Yeşilbağ, 2024: 72).

Grafik 3: Âşık Şevki Halıcı'nın Hikâyelerindeki Epizotlara Göre Ara Söz Dağılımı.

Tabloya göre, Şevki Halıcı'nın hikâyelerinin; “hazırlık epizodu %32, kahramanın ailesi ve doğumu epizodu %12, kahramanın yetişmesi ve tahsili epizodu %10, kahramanın âşık olması epizodu %3, kahramanın sevgiliyle karşılaşması epizodu %9, kahramanın gurbete çıkması epizodu %13, sevgilinin bir başkası ile evlendirilmek istenmesi ve kahramanın bunlardan haberdar olması epizodu %1, kahramanın memlekete dönüşü epizodu %9, sonuç epizodu %11 oranındadır.” (Yeşilbağ, 2024: 73).

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki incelediğimiz üç anlatıcının hikâyelerinde de “sevgilinin bir başkası ile evlendirilmek istenmesi ve kahramanın bunlardan haberdar olması” epizotuna çok rastlanılmadığından, bu epizottaki ara söz oranı da çok düşüktür.

Yukarıdaki oranlara bakıldığında çoğu epizotun hemen hemen birbirine yakın oranda ara söz yoğunluğuna sahip olduğu söylenebilir. Ancak anlatıcıların bazı bölümlerinde ara söz kullanımında belirgin bir fark göze çarpmaktadır. Örneğin Şeref Taşlıova hazırlık epizotunda %32 oranında ara söz kullanmışken Mevlüt İhsani %19, Şevki Halıcı %9 oranında ara söz kullanmıştır. Bu sayısal verilerden bağlam merkezli bir incelemenin daha sağlam değerlendirmeler yapmamıza olanak sağlayacağını söylemekle birlikte, Taşlıova hikâyelerine başlamadan önce hikâyenin icra edildiği ortama göre dinleyiciyi ortama, hikâyeye daha fazla adapte etmek istediği veya repertuvarının daha geniş olduğu söylenebilir.

Kahramanın âşık olması epizotunda ise Taşlıova’nın %3, İhsani’nin %18, Halıcı’nın %28’lik bir oranda ara söz kullandığı görülmektedir. Bu epizotta Taşlıova’nın diğer anlatıcılara göre çok daha az oranda ara söz kullandığı dikkat çekmektedir. Bu durumun, bölümün kısa olmasından kaynaklı olabildiği gibi anlatıcının açıklama ihtiyacı hissedeceği kelime veya cümle yapılarının olmamasından kaynaklanabileceğini söylememiz mümkündür.

Daha önce de belirttiğimiz gibi anlatıcıların ara sözü farklı epizotlarda farklı sayılarda kullanma nedenleri üzerine bir çıkarım da bulursak da bu çıkarımlar çeşitli ihtimallerden ibarettir. Bu nedenleri sorgulayabileceğimiz, anlatıcıyla birebir iletişim kurabileceğimiz bağlam merkezli bir çalışma bizi daha kesin sonuçlara ulaştırabilir. Buradaki amacımız bir inceleme modeli oluşturmaktadır. Bağlam merkezli yapılan bir çalışmayla halk hikâyeleri, yukarıda görüldüğü gibi grafikler oluşturarak daha iyi çözümlenebilir.

Kapsamımızda yer alan hikâyelerden hareketle ara sözün; içeriğinde yer alan türler, dil ve anlatım özellikleri, içerik/konusu ve işlevi gibi özellikleri pek çok yönden incelenerek bir yapı ortaya çıkmıştır. Şimdi tespit edilen bu yapıdan bahsedilecektir.

Ara sözün içerik ve konu olarak kendisine benzeyen yapılardan ayrılan en önemli niteliği içerik olarak oldukça çeşitli konular içermesidir. Bu çeşitliliği anlatıcının; profesyonelliği, hafızasının durumu, bilgi birikimi dinleyicinin; eğitim durumu, yaşı; icra mekânı gibi çeşitli özellikler doğrudan etkilemektedir. Kapsamımızdaki halk hikâyelerinde yer alan ara sözlerin içeriğinde; gelenek ve görenek, halk hikâyesi ve âşıklık geleneğiyle ilgili bilgiler ve anlatıcının ideolojik görüşlerinin yanı sıra içinde bulundurduğu kültürel kodlar sayesinde toplumun yaşayan hafızası olan (Aykaç, 2021: 152) atasözleri: “Hani bizlerde bir söz vardır. Derler ki perşembenin gelişi çarşambadan bellidir” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 72). Aynı niteliğe sahip toplum tarafından benimsenmiş, kalıplaşmış sözler olarak karşımıza çıkan deyimler: “Efendim, atalardan kalma bir söz var: “Yağmurdan kaçan, doluya tutulur” (Türkmen vd., 2008: 80). Kötü dilekleri içeren beddualar: “Gurbetin ocağı delinsin” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 193). İyi temennileri içeren dualar: “Bizim devletimiz hep dünya devletlerinin hepsinden üstündü. Allah bu millete hiçbir zeval vermesin. İnşallahı Taala içimizdeki bu pürüzler de düzelecek” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 734) bulunmaktadır. Ayrıca ara sözlerin içeriğinde efsane, şiir gibi türler ve karavelli de bulunmaktadır.

Halk hikâyelerinin sözlü varyantlardaki dili oldukça sadeyken yazılı metinlerde hikâyelerin dili biraz daha ağırdır (Alptekin, 1999: 27). Bu durumla paralel bir şekilde ara sözün dil ve anlatımı da şekillenmiştir. Tespit edilen ara sözler çoğunlukla kurallı, sade, açık ve anlaşılırdır. Anlatıcılar hikâyelerini İstanbul Türkçesiyle ifade etmişlerdir ancak anlatıcılardan Şevki Halıcı bulunduğu yörenin ağzıyla hikâyelerini anlatmıştır. Bu ara sözlere de yansımıştır: “Seyiz biz geçinin erkeğine deriz. O büyük de olir” (Türkmen ve Cemiloğlu, 2009: 291).

Yapılan derleme çalışmaları yazıya geçirilirken ara sözler bazen parantez içinde gösterilmektedir. Parantez gibi bir göstergesi olmayan ara sözleri ise metin içinde fark etmek kimi zaman güç olabilmektedir. Ancak çoğunlukla anlatılarda ara söz ifade edilirken dil ve anlatımda meydana gelen bazı değişiklikler ara sözün metin içinde fark edilebilirliğini artırmaktadır. Örneğin anlatıcılar, metne dahil oldukları zaman üçüncü şahıstan, birinci şahsa geçmişlerdir. Aşağıda yer alan paragrafta hikâyenin olay örgüsüyle bağlantılı bir geleneğe ait bilgiler verilirken üçüncü şahıstan, birinci şahsa geçilmiştir. Böylelikle ara sözün tespiti daha kolay hale gelmiştir.

Ara söz parantez içerisinde verilmiştir:

Her köyden gönüllü asker giderken, nerden, Sümmânî Baba'nın köyünden de Ahmet ve Süleyman adında iki adam seçtiler. Nereye? Sarıkamış'ın Karaorgan cephesine. (Bizim güzel bir geleneğimizdir. Allah, bugün de bu gelenekten, bu duygudan ayırmasın! Askere giderken, büyüklerimizin ellerinden öperiz. Komşularımızın evine gideriz. Onlar, bizi davullarla, zurnalarla yolcu ederler. O zaman, askerlik şimdiki gibi on altı ay değil. Şimdi genç gidip dinç dönüyoruz, Allah'a şükürler olsun! O zamanlar, askerlik yedi yıl. Gidenin geri dönüp dönmeyeceği belli değil. Eğer bir de cepheye, bir de düşmanın esiri olmuşsa hiç dönmesi mümkün değil.) Ahmet ve Süleyman herkesin teker teker evlerine gittiler. Komşuların, büyüklerin ellerinden öptüler (Türkmen vd., 2008: 231-232).

Anlatıcılar ara söz vasıtasıyla dinleyicilere çeşitli sorular yöneltmişler, daha senli benli bir anlatıma geçmişler böylelikle samimi bir icra ortamı oluşturmuşlardır. Bu durum da ara sözün metin içindeki görünürlüğünü arttırmış ve tespitini kolaylaştırmıştır.

Ara söz parantez içerisinde verilmiştir:

Nisan ayı gelmiş herhalde. Ağaçların dibini çapalıyorlar, suluyorlar, belliyorlar. Gelin de Ahmet Ağaya hizmet ediyor. Ağa da sırtını bir servi ağacına vermiş. (Serviler her zaman eser neden eser biliyor musun? Servinin barı yemişi olmadığı için. Onun neden yemişi olmaz? Onu da bir gün anlatırım. Her ağacın yemişi var servinin yemişi yok. Onun için de devamlı sallanır) Ahmet ağa sırtını ağaca verdi. Geline baktı, oğula baktı (Türkmen ve Cemiloğlu, 2016: 34).

Ara sözlerin her biri bir neden doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu nedeni irdelemek de ara sözün işlevi hususunu aydınlatacaktır. Ara sözlerin ortaya çıkma nedeni temelde bir şeyi açıklamak, bilgi vermek amacıyla. Nitekim açıklayıcı/tanımlayıcı kategorisindeki ara söz sayısı 345 iken bu sayı görüş yorum ve eleştiri içeren ara sözlerde 181'dir. Yani neredeyse yarısı kadardır. Bunun dışında anlatıcı anlatılan olaylarla bağlantılı olarak, güncel toplumsal olaylara da dikkat ederek nasihat verme gerekçesiyle ara söz kullanır. Böylelikle anlatıcı, nasihat verme işlevini yerine getirmiş olur. Deyim ve atasözü, dua ve beddua, töre, gelenek ve görenek, yöreye özgü kelimeler, kalıp ifadeler gibi kültürel unsurların geleceğe aktarılması ara sözün bir diğer işlevidir. Halk edebiyatı ürünlerinin güncellenmesinde en temel unsur, anlatının

daha anlaşılır hale getirilmesidir (Duman, 2019: 23). Hikâyelerde, anlatıcı bir kelimenin, unsurun dinleyici tarafından daha iyi anlaşılması için ara sözleri meydana getirir. Böylelikle de ara sözler yeniden yaratıldıkları zaman bir metnin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak onun güncelliğinin kaybolmasını engeller (Duman, 2019: 24). Bu şekilde anlatıcılar da anlatının güncel halini dinleyicilere sunarlar.

Görüldüğü üzere kapsamımızdaki hikâyelerde tespit ettiğimiz ara söz, içeriğinde pek çok konunun, edebi türün bulunduğu, anlatıcılar tarafından çoğunlukla kurallı, anlaşılır bir üslupla ifade edilen ve 1. Bilgilendirme 2. Nasihat verme 3. Kültürel unsurları gelecek nesillere aktarma 4. Güncelleştirme” gibi işlevleri de yerine getiren bir yapısının olduğu saptanmıştır.

Sonuç

Ara söz içeriğinde anlatıcının görüş ve yorumlarını eklemesinin, olay kurgusuyla bağlantılı çeşitli bilgiler vermesinin yanı sıra hikâyenin anlatıldığı yörenin kültüründen izler taşımaktadır. Aynı zamanda ara söz içeriğinde; şiir, efsane, masal, dua ve beddua, deyim ve atasözü gibi türleri de barındırmaktadır. Bu zengin içerik ara sözün ortaya çıkarılmasını ve bu ara sözler üzerinde bir çalışma yapmayı gerekli kılmıştır.

Kapsamımızda yer alan halk hikâyelerindeki ara sözler tespit edildikten sonra bir düzen dahilinde olmasını sağlamak, ara sözlerle ilgili daha sonra yapılacak olan tasniflere yol gösterici olması amacıyla bir tasnif oluşturulmuştur. Bu sınıflandırma, İlhan Başgöz’ün tasnifi referans alınarak yapılmıştır. Ara sözler üzerine oluşturulmuş tasnifler hakkında değerlendirmelerde bulunan Mustafa Duman’ın konu hakkındaki görüşlerine de oluşturduğumuz tasnif sırasında başvurulmuştur. Tamamen halk hikâyelerinden tespit edilen ara sözlerin niteliğine göre şekillenen tasnif iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan ilki olan: “1. Açıklayıcı ve/veya Tanımlayıcı Ara Sözler” toplam on bir alt başlıktan oluşmaktadır. İkinci ana başlık olan: “2. Görüş, Yorum ve Eleştiri Ara Sözleri” ise beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar ara sözün içerik ve işlev özelliklerine göre şekillenmiştir.

Anlatıcıların ara söz kullanım oranlarına epizotlar üzerinden bakarak aynı epizotlarda benzer ya da farklı oranlarda ara söz kullanılıp kullanılmadığını görmek, anlatıcıların anlatıcı kimlikleriyle ilgili bilgi sahibi olmak ve bir inceleme modeli oluşturmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kapsamımızda yer alan anlatıcıların hikâyelerinin epizotlarındaki ara söz kullanım oranlarına bakılmıştır. Şeref Taşlıova’nın hikâyelerinin hazırlık epizotunda diğer anlatıcılara oranla daha fazla ara söz kullandığı tespit edilmiştir. Bu ara sözlerin içeriği çoğunlukla şiir, sersuhane gibi hikâyeye başlamadan önce söylenen yapılardan oluşmaktadır. Buradan Taşlıova’nın, diğer anlatıcılara göre hikâyeye başlamadan önce dinleyicileri hikâyeye daha fazla adapte etmek isteyebileceği ve repertuarının daha geniş olabileceği sonucuna ulaşılabilir. Kahramanın âşık olması epizotunda ise Taşlıova’nın diğer anlatıcılara göre daha az oranda ara söz kullandığı görülmüştür. Bu durumun sonucu olarak da bahsi geçen bölümün diğer anlatıcıların bölümlerine göre daha kısa olabileceğini söylememiz mümkündür. Dikkatimizi çeken bu oranlar dışında anlatıcıların aynı epizotlarda hemen hemen benzer ara söz kullanım oranlarına sahip oldukları görülmüştür. Bu durumun bir sebebi olarak anlatıcıların aynı âşıklık koluna mensup olmalarından kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle değerlendirdiğimiz ara sözlerin epizotlardaki dağılımı hususu bağlam merkezli yapılacak olan bir incelemede daha sağlam değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Halk hikâyelerinde daha çeşitli ve yoğun bir şekilde ara sözün bulunması gerekçesiyle halk hikâyeleri üzerinden bir çalışma gerçekleştirilmiştir ancak destan, masal, efsane gibi farklı halk anlatılarında da hikâyelerden daha farklı formda ara sözler ortaya çıkabilir. Bu nedenle anlatı türünün değiştiği ve kapsamın genişlediği incelemelerde daha çok verinin ortaya çıkması sağlanacaktır. Ara söz tasnifleri ara sözün niteliğine göre çeşitlenebildiği için yeni ara söz tasniflerinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Neticede özellikle hacim olarak halk hikâyelerinde önemli bir yer tutan ara sözler üzerine yapılacak çalışmalarla birlikte yeni tasniflere ihtiyacı duyulacaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ara sözlerin bağlam merkezli bir değerlendirmeye tabi tutulması, ara sözün ne gerekçeyle ortaya çıktığını belirlemek açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle bağlam merkezli yapılacak olan bir çalışma ara sözle ilgili yapılan çıkarımları daha ileri seviyeye taşıyacaktır.

Kaynakça

- AKTULUM, Kubilay (2004). *Parçacılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- AKYÜZ, Çiğdem (2012). “Dirimsel Halk Kültürü Bağış Destanında Arasözler”, *Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu Bildirileri*, s. 379-395.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1999). *Kırmanşah Hikâyesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALTUN, Işıl (2014). “Halk Hikâyelerindeki Olay ve Düşünce Aktarımlarında Digression’den Yararlanma”, *Turkish Studies*, S. 9(3), s. 111-122.
- AUSTIN, Norman (1966). “The Function of Digressions in the Iliad”, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, S. 7(4), s. 295-312.
- AYDIN, Hidayet (2011). “Meddah Behçet Mahir’in Leylâ ve Mecnun Hikâyesinde Yer Alan Ara Sözler”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, S. 1(1), s. 63-67.
- AYKAÇ, Onur (2021). “Televizyonda Sözlü Kültürün Yeniden-Üretimi: ‘Hangimiz Sevmedik’ Dizisindeki İcat Edilmiş Atasözleri”, *Millî Folklor*, S. 132, s. 150-165.
- BARS, Mehmet Emin (2017). “Kültürel Değerlerin Aktarımında Halk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10(2), s. 217-228.
- BAŞGÖZ, İlhan (2001). “Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi”, (çev. Metin Ekici), *Millî Folklor*, S. 50, s. 86-104.
- BAYAT, Fuzuli (2011). “Haşiye Metnin (Ara Söz ve Cümlelerin) Masal Anlatımında Rolü”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 4(8), s. 5-14.
- CURTİS, Paul (1993). “M. Byron’s Beppo: Digression and Contingency”, *Dalhousie Review*, S. 73, s. 18-33.
- ÇAKIR, Adem (2013). “Refik Halit Karay’ın İstanbul’un bir yüzü adlı romanında söz dizimi”. Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi.
- DAĞLI, Ahmet (2023). *Halk Hikâyelerinde Ara Sözce (Ara Söz) Sistematiği*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- DUMAN, Mustafa (2019). “Yapısal ve İşlevsel Bir Anlatı Unsuru Olarak Ara Sözler: Kutadgu Bilig Örneği”, *Millî Folklor*, S. 124, s. 17-29.
- EKİCİ, Metin (2019). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ERGİN, Muharrem (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- KARAGÖZ, Erkan (2022). “Tatar ve Başkurt Masallarında Ara Sözler”, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, S. 4(1), s. 55-77.
- KARAGÖZ, Nimet (2021). “Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş bağlamında Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi”. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- KARAHAN, Leyla (2017). *Türkçede Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- KARAKAŞ, Ayhan (2014). “Çukurova Hikâyeli Türkülerinde Ara Söz Kullanımı”, *Folklor/Edebiyat*, S. 20(78), s. 29-36.
- KAYA, Doğan (1997). “Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu”, *Türk Kültürü*, S. 8, s. 499-508.

- KILINÇ, Aziz (2006), “Folklor Ürünlerinin Geleceğe Taşınmasında Arasözün İşlevi ve Köroğlu Destanı Örneği”, *Folklor/Edebiyat*, S. 12(46), s. 403-428.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- ÖNKOL, Abdülkadir (2015). “Fatma Önkol'un masal anlatıcılığı ve masalların anlatıcı - dinleyici ve anlatım ortamı açısından incelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ÖZDEMİR, Cafer (2017). “Sözlü Anlatım Geleneğinde Arasöz Kullanımı: Behçet Mahir Örneği”, *International Black Sea Conference on Language and Language Education*, S. 12(27), s. 139-148.
- SARGIN, Mustafa (2018). “Tokat masalları üzerine araştırma ve incelemeler”. Doktora Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- SILAY, Kemal (1991). “Ahmedi'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi”, *Türkoloji Dergisi*, S. 9 (1), s. 153-162.
- Türkçe Sözlük* (2010). TDK: Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret (1998). “Dede Korkut Hikâyelerinde Ara Sözler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, S. 46, s. 153-160.
- TÜRKMEN, Fikret vd. (2008). *Âşık Şeref Taşhova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret ve Mustafa Cemiloğlu (2009). *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret ve Mustafa Cemiloğlu (2016). *Âşık Mevlüt İhsani'den Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- URBANOWICZ, Michal (2013). “The Functions of Digressions in Beowulf”, *Acta Neophilologica*, S. 2, s. 213-223.
- YAYIN, Nerin (2007). “Ak Möör Destanındaki Ara Sözler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s. 261-281.
- YEŞİLBAĞ, Meliha (2024). “Türk Halk Hikâyelerinde Ara Sözler (Mevlüt İhsani, Şeref Taşhova, Şevki Halıcı Anlatımları Örneği)”. Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Elektronik Kaynaklar:

URL-1: <https://sozluk.gov.tr/> (E. T.: 13.12.2023).

URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> (E. T.: 13.12.2023).

<i>Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:</i>
Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.
Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.
Destek ve Teşekkür: ---
Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Yazarın Notu: Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan Türk Halk Hikâyelerinde Ara Sözlere (Mevlüt İhsani, Şeref Taşlıova, Şevki Halıcı Anlatmaları Örneği) (2024) adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri iki yazar tarafından eşit oranda katkı sağlanarak hazırlanmıştır.
<i>The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.
Support and Acknowledgments: ---
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.
Author’s Note: This study was produced from the master’s thesis titled “Digression In Turkish Minstrel Stories (Example of Narrations of Mevlüt İhsani, Şeref Taşlıova, Şevki Halıcı) (2024)” completed at Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences.
Author Contributions: All parts of this article have been contributed equally by two authors.